

List Naša sloga o pitanju školstva u Istri u razdoblju 1870.-1874. i 1900.-1904.

Dobrić, Lara

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:938233>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Lara Dobrić

**List *Naša sloga* o pitanju školstva u Istri
(U razdoblju 1870. – 1874. i 1900. – 1904.)**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2016.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

Lara Dobrić
Matični broj: 0009068717

List Naša sloga o pitanju školstva u Istri
(U razdoblju 1870. – 1874. i 1900. – 1904.)

(završni rad)

Preddiplomski studij: Povijest / Talijanski jezik i književnost
Mentor: Doc. dr. sc. Andrea Roknić Bežanić

Rijeka, 2016.

Sadržaj

UVOD	1
STATISTIKA.....	2
ŠKOLSTVO KROZ NOVINE „NAŠA SLOGA“	6
a. RAZDOBLJE OD 1870.-1874.....	6
<i>Dopisi</i>	6
<i>Različite viesti</i>	8
<i>Istarski razgovori</i>	11
b. RAZDOBLJE OD 1900.-1904.....	11
<i>Dopisi i Pogled po Primorju</i>	11
<i>Razne (primorske) viesti</i>	13
<i>Franina i Jurina</i>	14
GLAVNE TEME.....	14
a. FINANCIJSKI PROBLEMI	14
b. NACIONALNI PROBLEMI.....	16
c. ZNAČAJ DRUŠTVA SV. ĆIRILA I METODA.....	18
d. PAZINSKA GIMNAZIJA	20
ZAKLJUČAK	22
LITERATURA.....	24
PERIODIKA	25

UVOD

Naša sloga su novine koje su obilježile zadnja desetljeća 19. i početne godine 20. stoljeća na području hrvatske i slovenske Istre. Počinju izlaziti 1870. godine u Trstu gdje i ostaju do 1899., nakon čega se uredništvo seli u Pulu gdje ostaje do svog zatvaranja 1915. godine. *Naša sloga* su prve istarske novine koje su izlazile na hrvatskom jeziku na području Istre. Kako u tom razdoblju na području Istre izlaze većinom novine na talijanskom jeziku (kao npr. *Il giornaletto di Pola*, *La Provinzia*, *Pola*, itd.), jedan od ciljeva *Naše sloge* bio je i buđenje nacionalne svijesti. Podnaslov novina glasi *Poučni gospodarski i politički list*, dakle mogu se pronaći brojni članci koji se bave ekonomskim i političkim pitanjima. Važno je napomenuti kako list nije bio usmjeren samo prema sitnom građanstvu, već kako navodi Antoni Cetnarowicz i prema seljaštvu koje je trebao biti nositelj narodnog pokreta.¹ Pa ne čudi što u novinama pronalazimo i razne članke kojima bi se potaknulo buđenje nacionalne svijesti.

Tema ovog završnog rada je obrada članaka *Naše sloge* koji se tiču školstva na području Istre i okolice (otoci Krk, Cres, Lošinj). Kako bi se dobila potpunija slika, obradit će se dva razdoblja izlaženja novina, tj. prvih pet godina izlaženja (od 1870. do 1874.) te kraj 19. i početak 20. stoljeća (od 1900. do 1904.). Zainteresiranost za ovu temu proizlazi nakon odslušanog kolegija *Hrvatska od Napoleona do 1918.* kada sam počela obrađivati prvih pet godina izlaženja *Naše sloge* kao prvih istarskih novina na hrvatskom jeziku. U ovom završnom radu uz pomoć korištenja stručne literature i članaka *Naše sloge* iz spomenutog razdoblja navest ću glavne probleme koji su „tištili“ učitelje u njihovoj borbi za jezik i hrvatsku narodnost. Valja uzeti u obzir da su te članke, iako su anonimni, pisali narodnjaci koji su u velikoj većini slučajeva imali negativan stav prema Talijanima. Za objektivniju sliku potrebno je pronaći talijanske novine iz istog razdoblja koji se bave sličnim temama kao i *Naša sloga* kako bi se shvatilo jesu li stavovi osoba koje su iznosile optužbe u *Našoj slozi* potkrijepljene argumentima ili se temelje na ideološkim razmiricama te kako bi se dobila potpuna slika društvenih prilika, odnosno pitanja školstva u Istri u navedenom razdoblju.

---

¹ CETNAROWICZ, Antoni, *Narodni preporod u Istri (1860 – 1907)*, Zagreb: Srednja Europa, 2014., str. 65.

STATISTIKA

U prvoj godini izlaženja (1870.) tiskano je ukupno 14 brojeva u kojima se školstvo spominje na jedanaest različitih mjesta. Pet članaka je izašlo u rubrici *Dopisi*, tri u *Različitim viestima*, dok su dva članka objavljena samostalno, a jedanput se školstvo spominje u šaljivom razgovoru *Marka i Luke*. U tri izdanja nema niti jedne vijesti o školstvu.

Ukupan broj izdanja	14
Dopisi	5
Različite viesti	3
Samostalni članci	2
Šaljivi razgovor	1
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	3

Tablica 1. Prva godina izlaženja *Naše sloge* (1870.)

U drugoj godini izlaženja (1871.) od sveukupno 24 broja, deset članaka su iz *Dopisa*, tri članka su iz *Različitih viesti*, u četiri brojeva se ne spominje školstvo, a dva broja nisu bila dostupna (brojevi 5. i 14.).

Ukupan broj izdanja	24
Dopisi	10
Različite viesti	3
Samostalni članci	0
Šaljivi razgovor	0
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	4
Nedostupni brojevi	2

Tablica 2. Druga godina izlaženja *Naše sloge* (1871.)

U trećoj godini izlaženja (1872.) od sveukupno 24 broja, osam članaka su iz *Dopisa*, jedanaest su iz *Različitih viesti*, u sedam brojeva se školstvo uopće ne spominje, dva puta se školstvo spominje u šaljivim razgovorima *Luke Lukovića* i *Marka Markovića*.

Ukupan broj izdanja	24
Dopisi	8

Različite viesti	11
Samostalni članci	0
Šaljivi razgovor	2
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	7

Tablica 3. Treća godina izlaženja *Naše sloge* (1872.)

U četvrtoj godini izlaženja (1873.) od sveukupno 24 broja, deset članaka su iz *Dopisa*, dvanaest su iz *Različitih viesti*, jedan članak je iz šaljivih razgovora *Franine i Jurine*, dok se u pet brojeva ne spominje školstvo.

Ukupan broj izdanja	24
Dopisi	10
Različite viesti	12
Samostalni članci	0
Šaljivi razgovor	1
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	5

Tablica 4. Četvrta godina izlaženja *Naše sloge* (1873.)

U petoj godini izlaženja (1874.) od sveukupno 24 broja, nije bio dostupan broj 12., u jednom broju se ne spominje školstvo, dok dvanaest članaka dolazi iz *Dopisa*, dvanaest iz *Različitih viesti*, tri puta se spominje u šaljivim razgovorima *Franine i Jurine* i osam samostalnih članaka koji se većinom tiču pazinske gimnazije.

Ukupan broj izdanja	24
Dopisi	12
Različite viesti	12
Samostalni članci	8
Šaljivi razgovor	3
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	1

Tablica 5. Peta godina izlaženja *Naše sloge* (1874.)

Godine 1899., *Naša sloga* se počela tiskati u Puli (do tad se tiskala u Trstu). Do 1884. novine *Naša sloga* izlaze kao dvotjednik, da bi od 1884. do 1900. izlazile kao tjednik. Od 1900. novine počinju izlaziti svaka 3 do 4 dana što povećava broj izdanja godišnje. Tako godine 1900. izlazi 89 brojeva, godine 1901. 102, 1902. 80, a od 1903. brojevi se ponovno smanjuju na 58 i 1904. na 52 broja.

Godine 1900. sveukupno izlazi 89 brojeva, od kojih su svi bili dostupni. U deset brojeva nema uopće vijesti o školstvu i školama. Jedanput se školstvo spominje u šaljivim razgovorima *Franine i Jurine*, pet puta se spominje u *Društvenim viestima*, šest puta u *Dopisima*, dvadeset dva puta u samostalnim člancima. Najveći broj je zabilježen u *Različitim viestima* gdje se školstvo spominje sedamdeset pet puta. Još jedna novost je kako se školstvo spominje i u natjecajima za posao čega nema u prethodno analiziranom razdoblju.

Ukupan broj izdanja	89
Dopisi	6
Razne viesti	75
Društvene viesti	5
Samostalni članci	22
Šaljivi razgovor	1
Natjecaji	4
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	10

Tablica 6. Trideset prva godina izlaženja *Naše sloge* (1900.)

Godine 1901. izlazi sveukupno 102 broja, što je najveći broj zabilježenih izdanja *Naše sloge*. Na naslovnici je naznačeno kako novine izlaze svakog utorka i petka u podne. U 28 brojeva nema vijesti o školstvu. Jedanput se školstvo spominje u šaljivim razgovorima *Franine i Jurine*. Sedam puta se školstvo spominje u *Dopisima* iz različitih krajeva, a čak 77 puta u *Različitim viestima*. U samostalnim člancima školstvo se spominje 43 puta, od kojih 16 puta u *Podlistku* pod naslovom „S kojih razloga gube mnoga djeca volju za nauk, a po dovršetku nar. škole zanemare knjigu i daljnju naobrazbu. Kako da se tome doskoči?“. Brojevi 44., 45. i 94. nisu bili dostupni.

Ukupan broj izdanja	102
Dopisi	7
Razne viesti	77
Samostalni članci	43
Šaljivi razgovor	1
Natjecaji	4
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	28
Nedostupni brojevi	3

Tablica 7. Trideset druga godina izlaženja *Naše sloge* (1901.)

Godine 1902. izlazi sveukupno 80 brojeva, od kojih su svi bili dostupni. Novine izlaze dva puta tjedno kao i prethodne godine. Najviše se školstvo spominje u rubrici *Razne (primorske) viesti* tj. 73 puta. Zatim se školstvo spominje 39 puta u samostalnim člancima, 26 puta u *Dopisima* ili *Pogled po Primorju*. U šaljivim razgovorima *Franine i Jurine* školstvo se spominje tri puta, dok se natječaji vezani uz školstvo javljaju također tri puta. U dvanaest brojeva uopće nema vijesti o školstvu.

Ukupan broj izdanja	80
Dopisi	26
Razne (primorske) viesti	73
Samostalni članci	39
Šaljivi razgovor	3
Natječaji	3
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	12

Tablica 8. Trideset treća godina izlaženja *Naše sloge* (1902.)

Godine 1903. izlazi 58 brojeva, od kojih su svi bili dostupni. Na naslovnoj strani je naznačeno kako novine izlaze svakog četvrtka u podne. U 16 brojeva školstvo se uopće ne spominje. Najviše se školstvo spominje u *Dopisima* ili u rubrici *Pogled po Primorju* koji obuhvaća vijesti iz različitih kotareva. U *Različitim viestima* školstvo se spominje 11 puta, dok u *Društvenim viestima* samo jednom. U šaljivim razgovorima *Franine i Jurine* školstvo se spominje dvaput. U samostalnim člancima koji se najvećim dijelom tiču Istarskih sabora, školstvo se spominje 34 puta.

Ukupan broj izdanja	58
Dopisi (Pogled po Primorju)	37
Razne viesti	11
Društvene viesti	1
Samostalni članci	34
Šaljivi razgovor	2
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	16

Tablica 9. Trideset četvrta godina izlaženja *Naše sloge* (1903.)

Godine 1904. izlazi sveukupno 52 broja, od kojih su svi bili dostupni. Kao i prethodne godine (1903.), novine izlaze svakog četvrtka u podne. U 9 brojeva se ne spominje tema školstva. U *Dopisima* tj. *Pogledu s Primorja* školstvo se spominje 33 puta, dok u *Raznim (primorskim) viestima* 16 puta, a pored toga ima i 22 samostalna članka. Većinom se radi o izvješćima s Istarskog sabora što nam daje do znanja kako je tema školstva veoma aktualna. Kao i u prethodnim godinama, i u ovoj godini je zabilježen tek jedan šaljivi razgovor *Franine i Jurine* posvećen temi školstva.

Ukupan broj izdanja	52
Dopisi	33
Razne (primorske) viesti	16
Samostalni članci	22
Šaljivi razgovor	1
Izdanja u kojima nema vijesti o školstvu	9

Tablica 10. Trideset peta godina izlaženja *Naše sloge* (1904.)

ŠKOLSTVO KROZ NOVINE „NAŠA SLOGA“

a. RAZDOBLJE OD 1870.-1874.

Dopisi

Dopisi su bili dio novina *Naša sloga* koji se pojavljivao u svakom broju. Daju informacije o stanju i razmišljanju ljudi iz različitih dijelova Istre, kvarnerskih otoka, ali i Dalmacije. Tema koja se provlači kroz najveći dio dopisa jest potiskivanje hrvatskog jezika u školama, te uvođenje talijanskoga jezika. Tako odmah na početku u broju 5. iz 1870. godine saznajemo kako se narod na otoku Cresu žali na uvođenje talijanskog jezika u škole u Osoru i Nerezinama, mjestima gdje nitko ne govori talijanskim jezikom. Dopisnik je ogorčen na takvu odluku te smatra kako bi bilo korisnije da djeca ostanu kući umjesto da uče talijanski u školi. Ubrzo se pokušava pokrenuti ljude da se suprotstave takvoj politici, što je bila i osnova za jačanja narodnog pokreta. S druge strane, u 23. broju iz 1872. godine u *Dopisu iz Pazinščine* dopisnik javlja kako mještani nemaju ništa protiv učenja talijanskog jezika u školama, no žele uz talijanski učiti i svoj materinji jezik.² Godine 1873. u *Dopisu iz južne Istre* dopisnik je

² *Naša sloga*, godina 3., broj 23., Trst, 1. 12. 1872., *Dopisi, Iz Pazinščine*, str. 2.

izrazito nezadovoljan učenjem talijanskog jezika u školama, što se može vidjeti i na njegovom načinu pisanja dopisa: *“Tko je gospodin? Čiji je jezik u uredih i školah? Talijanski. Novcem žuljevah tvojih, narode, odgajaju se tvoje pijavice.”*³

Novine donose članke i o upravnom stanju u školama. Tako u 6. broju iz 1871. godine saznajemo kako škole više nisu u rukama crkve već „*obćine*“, no puk nije zadovoljan time zbog toga jer se stanje pogoršalo. Sam primjer nam govori da se nakon sekularizacije školstva na području tršćanske biskupije zatvorilo četrdesetak škola. U dopisu iz općine Jelšane iz 1873. mještanim nam opisuje kako se stanje u školama pogoršalo od kad su u rukama općine, a ne crkve. Saznajemo kako: *„Škola je već toliko vremena brez učiteljah, a nitko se ne brini, da se prazna mjesta opet popune.”*⁴ Na otoku Cresu raste nezadovoljstvo zbog načina kako općinsko zastupništvo želi pod svaku cijenu pretvoriti: *„što prije nedužnu hrvatsku djetcu u čiste ovejane Talijane”*.⁵ S druge strane u dopisima dobivamo vijesti i o učiteljskim usavršavanjima, ali i o učeničkim potporama ili „*štipendijama*“. Nezadovoljstvo ljudi raste i zbog učitelja koji ne znaju hrvatski jezik. To vidimo u broju 1. iz 1872. gdje se ljudi u Pazinu žale kako od četiri učitelja dva znaju hrvatski, ali ne smiju učiti djecu na materinskom jeziku dok ostala dva su Talijani. Četiri učitelja su u ono vrijeme bili veliki trošak, te je školsko vijeće u Poreču odlučilo da smanji taj broj na dva. Općinsko vijeće je odlučilo zadržati sva četiri učitelja, a trošak snose sva okolna mjesta kao što su Beram, Kašćerga, Grdoselo, Zarečje, Kršikla i Stari Pazin. Zbog nedostatka ulaganja u škole i školski inventar, vidimo da dolazi do sukoba između sela na Pazinšćini. Kao primjer navest ću neslaganje oko posudbe školskih klupa između Berma i Gologorice, zbog toga jer mještani Berma nisu željeli prepustiti školske klupe Gologoričanima. Čak se i beramski zastupnik odupirao tome u pazinskom općinskom vijeću: *„izpričavajuć se, da su klupe beramske, i da bi one, ako i ne sada, to vriemenom mogle njim rabiti.”*⁶ Osim nedostatka školskog inventara, u dopisima se spominje i neadekvatan prostor u kojem se odvija nastava. Tako u dopisu iz čabarskog kotara vidimo kako općina plaća veliku najamninu za prostor u koji ne stignu sva djeca koja žele pohađati nastavu, a javlja se isto problem nedostatka stakla na prozorima te su zbog čega su djeca oboljela.⁷ Primjer neadekvatnog prostora javlja se i u Boljunu gdje je

---

³ *Naša sloga*, godina 2., broj 9., Trst, 1. 5. 1871., *Dopisi, Iz južne Istre*, str. 3.

⁴ *Isto*, god. 4., br. 16., Trst, 16. 8. 1873., *Dopisi, Odkud otud, u kolovozu*, str. 2 – 3.

⁵ *Isto*, god. 2., br. 23., Trst, 1. 12. 1871., *Dopisi, Sa otoka Cresa*, str. 2.

⁶ *Isto*, god. 3., br. 3., Trst, 1. 2. 1872., *Dopisi, Iz Pazinšćine*, str. 2.

⁷ *Isto*, god. 3., br. 5., Trst, 1. 3. 1872., *Dopisi, U Plešćih početkom siječnja*, str. 2.

sedamdesetogodišnja učiteljica prisiljena učiti djecu na ulaznim vratima.⁸ Osim nezadovoljstva ljudi zbog učitelja koji ne razumiju hrvatski, nezadovoljstvo raste i zbog toga jer je broj Slavena veći u odnosu na Talijane, a Slaveni nemaju nikakva prava. Što se između ostaloga i vidi po otvaranju talijanskih škola. To je očito u dopisu iz 1874. godine: „*Talijanah niti trećina, pak kad tamo hoće da školami gospoduju, vas velika većina pak da neimate nijednoga zavoda, gdje bi se hrvatski podučavalo.*“⁹ Iz iste godine poznat je i dopis pod naslovom *Hrvatska pazinska gimnazija* koji objašnjava sukob između Talijana i Nijemaca po pitanju pazinske gimnazije, te se opet spominje statistika stanovništva u Istri gdje je vidljivo da prevladavaju Hrvati.

Budući da se radi o razdoblju narodnog preporoda u Istri, u člancima često nalazimo rečenice poput: „*U istinu, škole se otvaraju, al ne za napredak, nego za propast slavenske narodnosti u Istri; jer posvuda skoro vlada talijanski jezik u školi, a slavenskomu ni traga.*“¹⁰ To su bili veoma česti komentari na otvaranje talijanskih škola u Istri. Kako su svećenici imali veliku ulogu u školstvu govori nam *Dopis – U Trstu* iz 1873. godine. Dopisnik piše kako „*U mjestih gdje neima škole, sveta je i kršćanska dužnost svećeniku, da uči mladež ne samo nauk božji nego još koliko može čitati i pisati, dok se u onom mjestu nepodigne uredna škola...*“¹¹ Svećenici su većinom bili jedini obrazovani puk, osim ako nije bilo učitelja u tom mjestu. No, vidimo da se javlja problem nakon sekularizacije školstva zbog toga jer neke općine nemaju dovoljno novaca da isplate učitelje stoga neki svećenici preuzimaju na sebe obrazovanje djece u selima.

Različite vesti

Različite vesti se također kao i *Dopisi* pojavljuju u svakom broju novina. Radi se o kratkim crticama koje su donosile različite informacije iz Istre, Hrvatske i svijeta. Doznajemo da se o pitanju školstva raspravljalo i na istarskim taborima kao npr. u Kubedu, u Kastvu. Česta tema u *Različitim viestima* jesu i otvaranja škola pa tako već među prvim brojevima saznajemo kako se otvara Pomorska škola u Bakru koja će biti od velike važnosti za pomorce. „*Od kolike će koristi za sav narod biti ta učiona, osobito ako se bude, hrvatski podučavalo, znaju najbolje pripoviedati naši primorci koji su morali šiljati svoju djetcu na nauke u Trst,*

---

⁸ *Naša sloga*, godina 2., broj 24., Trst, 16. 12. 1871., *Dopisi, Sa podnožja Učke u novembru*, str. 2.

⁹ *Isto*, god. 5., br. 7., Trst, 1. 4. 1874., *Dopisi, Iz Dalmacije*, str. 3.

¹⁰ *Isto*, god. 4., br. 3., Trst, 1. 2. 1873., *Dopisi, Iz Istre*, str. 2.

¹¹ *Isto*, god. 4., br. 23., Trst, 1. 12. 1873., *Dopisi, U Trstu*, str. 2.

Rieku, itd.“.¹² U 13. broju iz 1870. saznajemo o „*školama opetovnicama*“ tj. dopunska ili dodatna nastava za svu djecu od 12 do 14 godina. „*Svrha ovih školam jest: da djeca opetuju, donapune i usavrše se u svih onih predmetih, o kojih bijahu podučena u pučkih školah.*“¹³ Pred kraj 1872. godine spominje se osnivanju niže realne gimnaziju u Malom Lošinj. Pored toga učiteljska plaća se povisuje zbog toga jer će se novac dobivati iz pokrajinske kase, a ne iz općinske kao dosad. Godine 1873. navodi se kako će započeti gradnja Poljodjelske škole za Istru, no ne zna se hoće li se nastava odvijati na hrvatskom ili talijanskom jeziku.¹⁴ Godine 1874. odbijena je prijava Dr. Ricca - Rosellinija za ravnatelja poljodjelske škole u Istri zbog toga jer nije imao austrijsko državljanstvo. Narodnjaci su pozdravili tu odluku zbog toga jer su se nadali kako će na mjesto ravnatelja škole doći netko slavenskog podrijetla, ili barem netko tko zna hrvatski jezik.¹⁵

Osim otvaranja škola, novine donose i vijesti o zatvorenim školama kao npr. u Mošćenicama. Glavni razlog za obustavljanje rada u toj školi jest nemogućnost svećenika da više predaju u školama. Školstvo se više ne nalazi pod crkvenom oblasti te stoga „...*svećenici mogu gorke suze roniti nad propadanjem školah, al nemogu pomoći.*“.¹⁶ Godine 1873. u Tinjanu, nakon izbora novog načelnika i vijećnika određeno je kako treba što prije pronaći učitelja za tinjansku školu. No, novine ne donose informacije je li škola trenutno otvorena ili nije. Također postavlja se pitanje hoće li nakon dolaska novog učitelja tinjanska škola biti i dalje na talijanskom jeziku ili će se nastava početi održavati na materinskom jeziku.¹⁷ Samo mjesec dana kasnije saznajemo kako se ponovno otvorila škola na talijanskom jeziku. Mještani su oduševljeni novim učiteljem koji dolazi iz Dalmacije zbog toga jer traži od djece da pročitano gradivo na talijanskom jeziku znaju objasniti na svom, materinjem jeziku.¹⁸ Iako je prema zakonu bilo da svaki narod u Carstvu ima pravo odgajati svoju djecu na materinskom jeziku, to je u praksi bilo veoma rijetko. U 16. broju iz 1874. godine objavljena je vijest o otvaranju Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, što je bila izrazito važna vijest za hrvatsko školstvo zbog toga jer prvi puta hrvatska inteligencija ne mora odlaziti u ostale

---

¹² *Naša sloga*, godina 1., broj 6., Trst, 16. 8. 1870., *Različite vijesti, Pomorska škola u Bakru*, str. 3.

¹³ *Isto*, god. 1., br. 13., Trst, 1. 12. 1870., *Različite vijesti, Škole opetovnice za Istru*, str. 3.

¹⁴ *Isto*, god. 4., br. 22., Trst, 16. 11. 1873., *Različite vijesti, Poljodjelska škola za Istru*, str. 4.

¹⁵ *Isto*, god. 5., br. 8., Trst, 16. 4. 1874., *Različite vijesti, Poljodjelska škola u Istri*, str. 4.

¹⁶ *Isto*, god. 4., br. 4., Trst, 16. 2. 1873., *Različite vijesti, Doznajemo iz Mošćenicah*, str. 3 - 4.

¹⁷ *Isto*, god. 4., br. 9., Trst, 1. 5. 1873., *Različite vijesti, Pazinska realna gimnazija*, str. 4.

¹⁸ *Isto*, god. 4., br. 11., Trst, 1. 6. 1873., *Različite vijesti, Iz Tinjana u Istri*, str. 3 - 4.

europske gradove kako bi se obrazovala. Godine 1874. na Sveučilištu u Zagrebu otvaraju se tri fakulteta: pravni, teološki i filozofski.

U svibnju 1871. godine održana je *Učiteljska skupščina* u Pazinu gdje su se skupili učitelji pazinskog školskog kotara pod predsjedništvom g. A. Niederkorna.¹⁹ Zaključci ove skupštine su bili da nema smisla učiti hrvatsku djecu talijanskom jeziku, što je i logično ako kod kuće pričaju hrvatski, i njihovi roditelji ne poznaju talijanski jezik. Kao primjer pravih Talijana navodi se samo nekolicina u Labinu te se stoga učitelji pitaju zašto trebaju sva djeca učiti talijanski kad su Talijani u manjini. O tome se problemu već raspravljalo i u *Dopisima*. Samo dva mjeseca kasnije Ljubljansko pokrajinsko školsko vijeće donijelo je odluku da će se u svim pučkim školama u Kranjskoj učiti slovenski jezik, a ne talijanski. Postavlja se pitanje kada će se ta situacija omogućiti djeci u Istri. Osim učiteljske skupštine u Pazinu, spominju se i one u Kastvu, Kopru i Ljubljani. Na učiteljsku skupštinu u Ljubljani bili su pozvani i hrvatski učitelji zbog toga jer su slovensko i hrvatsko školstvo bili potlačeni istim problemom – prisiljenom talijanizacijom u pučkim školama.

Iz *Dopisa* smo bili saznali o „*štipendijama*“, a sada u *Različitim viestima* dobivamo popis stipendista za godinu 1871. od porečke Junte, pokrajinske vlade. Sveukupno je podijeljeno 38 stipendija različitih vrijednosti (od 100 forinti do 230 forinti). Iz popisa stipendista može se vidjeti kako se radi o osobama iz različitih dijelova Istre koji odlaze na studij u Graz, Beč, Zagreb, Prag, a spominju se i dvojica koja uče glazbu u Milanu. U 5. broju 1873. saznajemo o postojanju *Djačkog društva za podporu siromašnih djakah* koji studiraju u Zagrebu, a nastalo je po uzoru na talijansko đačko društvo koji su financirali svoje učenike u Beču i Grazu. Godine 1874. saznajemo kako je porečka Junta podijelila 16 stipendija koparskim đacima, dok za pazinske đake nije podijelila niti jednu.²⁰ Iz toga se vidi kako je porečka Junta možda više bila naklonjena koparskim đacima nego pazinskim.

U 15. broju 1873. godine izjavljuje se kako vlada ponovno namjerava uvesti u istarske pučke škole njemački jezik na što su se požalili Talijani.²¹ Zanimljivo je to kako su se Talijani požalili na uvođenje novog stranog jezika, a kad su i oni sami vršili pritisak na istarsko stanovništvo čiji materinji jezik nije bio talijanski već hrvatski ili slovenski.

---

¹⁹ *Naša sloga*, godina 2., broj 12., Trst, 16. 6. 1871., *Različite viesti, Učiteljska skupščina*, str. 3.

²⁰ *Isto*, god. 4., br. 22., Trst, 16.11.1870., *Različite viesti, Koparska i pazinska gimnazija i štipendije*, str. 3.

²¹ *Isto*, god. 4., br. 15., Trst, 1.8.1873., *Različite viesti, Istarske škole i njemački jezik*, str. 3.

Istarski razgovori

Ova rubrika donosi razgovore između izmišljenih likova istarskih seljaka (kao npr. *Franine i Jurine, Luke Lukovića i Marka Markovića*) na šaljivi način pokušavaju se pozabaviti ozbiljnim problemima koji muče istarsko pučanstvo, pa između ostalog i pitanje školstva. Tako u 16. broju iz 1872. pratimo razgovor između Luke i Marka koji komentiraju stanje školstva u Istri: „...i još sirote misle da ćeju nas oni izobraziti i prosvietliti kroz svoje škole i kroz svoj talijanski jezik“.²² Kao rješenje za „izobrazbu“ vide samo mnogobrojne škole i dobre učitelje. Još jedan par seljaka koji kroz pomalo ironičan „ton“ raspravljaju o stanju koje se dešava na području Istre jesu Franina i Jurina. Tako u jednom od razgovora Jurina pozdravlja Franinu s „bona šera“ iako je još bilo jutro. Franina ga ispravlja da se sigurno ne radi o talijanskom jeziku, ali Jurina na to ima odgovor kako su ga tako pozdravljala djeca koja pohađaju talijansku školu. Na to je Franina odgovorio: „Zato im se u poldne i mrači“.²³

b. RAZDOBLJE OD 1900.-1904.

Dopisi i Pogled po Primorju

Za razliku od prethodno analiziranog razdoblja (1870. – 1874.) u ovom razdoblju se uz *Dopise* češće javlja rubrika *Pogled po Primorju* koja donosi različite vijesti iz svakodnevnog života podijeljene po kotarevima. Vijesti stižu iz Puljsko – Rovinjskog, Lošinjskog, Koparskog, Porečkog i Pazinskog kotara. Kao i u prethodno analiziranom razdoblju, *Dopisi* nam donose vijesti iz različitih dijelova Istre i otoka o svakodnevnom životu ljudi na tim prostorima, pa između ostaloga se dotiču i stanja u školama. Kao što smo već vidjeli kod prethodno analiziranih *Dopisa* i u 1900. nastavljaju se problemi između hrvatskih i talijanskih škola. To možemo vidjeti na primjeru *Dopisa* iz *Unija kod Lošinja* gdje se mještani žale kako se radi o čisto hrvatskom mjestu, no nastavni jezik u školi je i dalje talijanski što uzrokuje nezadovoljstvo.²⁴ U ovom razdoblju možemo pročitati i razne vijesti o tome kako se otvaraju pučke škole uz pomoć *Družbe Sv. Ćirila i Metoda* kao npr. u Livadama. U 19. broju iz 1901. godine urednici *Naše sloge* nam pripovijedaju o svečanom činu otvaranja pučke hrvatske škole u tom malom istarskom mjestu. Čak je i zapisana pjesma koju je narod pjevao prilikom otvaranja: „Na hrastu je naranča rodila: oj narančo, narančo srce moje. Livadska se škola otvorila: oj narančo, narančo srce moje. Talijanašom usta zatvorila: oj narančo, narančo

---

²² *Naša sloga*, godina 3., broj 16., Trst, 16.8.1872., *Istarski razgovori*, Luka Luković i Marko Marković, str. 2.

²³ *Isto*, god. 5., br. 24., Trst, 16.12.1874., *Istarski razgovori*, Franina i Jurina, str. 3.

²⁴ *Isto*, god. 31., br. 5., Pula, 1. 2. 1900., *Dopisi*, *Unije kod Lošinja*, str. 1 – 2.

srce moje.“²⁵ Pjesma je bila odgovor na izjavu načelnika općine Oprtalj kako će se hrvatska škola u Livadama otvoriti tek kad na hrastu budu urodile naranče.²⁶ Iz iste godine saznajemo i o stanju na Labinštini, tj. u 32. broju urednici nam donose vijest o želji žitelja Sv. Lovreča koji su željeli sagraditi zgradu koja bi služila kao škola na kojoj bi se nastava odvijala na hrvatskom jeziku. U daljnjem tekstu autori navode: „Čim to nanjušili talijanaši, počeli smučivati narod, da šta će im škola, da će imati previše troška, itd.“²⁷ Vrlo oštar negativan stav prema pripadnicima talijanske narodnosti očituje se i u 52. broju u *Dopisu iz Malosela* u kojem se raspravlja o molbi za otvaranju hrvatske pučke škole te zastrašivanju naroda od strane Talijana, kako urednici primjećuju „...uslijed terorizma...“²⁸ U 100. broju iz 1901. u dopisu iz Oprtlja, malog istarskog mjesta, piše se o Leginoj školi²⁹, koju opisuju kao „...talijansku školsku fabriku, u kojoj se stvara iz hrvatske dječice, ljute janičare, koji će mrziti i proklinjati vlastite roditelje i svoj materinski jezik...“³⁰ *Lega nazionale* je bila udruga koja se bavila promicanju

Iz rubrike *Pogled po Primorju* također saznajemo o stanju u školama. Tako u 5. broju iz 1903. godine pišu o pomerskoj školi u kojoj se nalazi „*paralelka*“ tj. talijanska i hrvatska škola. I ovdje se naglašava kako je broj Hrvata veći u odnosu na Talijane te pišu: „...U Pomeru nije čovjeka, koji bi se priznao za talijansku narodnost niti takovga, koji bi u svojoj kući govorio talijanski. Pa zašto dakle ima biti škola u talijanskom jeziku?...“³¹ U 27. broju iz iste godine ponovno saznajemo vijesti o školi u Pomeru u kojoj se navodi kako se učitelj u potpunosti zanemaruje hrvatski odjel kako bi ugodio „*svojim sadašnjim patronima*“.³² U 6. broju priča se o „zloglasnoj“ *Legi Nazionale* koja ima zadatak „*raznaroditi*“ hrvatsku djecu zbog toga jer učiteljima nije omogućeno održavati nastavu na materinskom jeziku kao što je već bilo viđeno u prethodno analiziranom razdoblju. Urednici također tvrde kako je prije

---

²⁵ *Naša sloga*, godina 32., broj 19., Pula, 5. 3. 1901., *Dopisi, Iz Livada*, str. 2.

²⁶ MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II. (1882 - 1947), Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1973., str. 30.

²⁷ *Naša sloga*, godina 32., broj 32., Pula, 10. 4. 1901., *Dopisi, Labinština*, str. 2.

²⁸ *Isto*, god. 32., br. 52., Pula, 5.7.1901., *Dopisi, Maloselo*, str. 1 – 2.

²⁹ *Lega nazionale* je bila udruga koja se bavila promicanjem talijanskog jezika, a između ostaloga otvarala je i talijanske škole na graničnim prostorima.

³⁰ *Naša sloga*, godina 32., broj 100., Pula, 11.12.1901., *Dopisi, Oprtalj*, str. 2.

³¹ *Isto*, god. 34., br. 5., Pula, 29.1.1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Pomerska škola*, str. 2.

³² *Isto*, god. 34., br. 27., Pula, 2. 7. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Škola da se Bog smiluje!*, str. 3.

otvaranja te škole, narod živio u skladu bez obzira na narodnost, a da sada dolazi do sukoba između njih, te da je za sve to kriva *Legia*. Njihov zaključak je da umjesto da sklad između različitosti u multinacionalnim mjestima bude na primjer drugima, on samo „*razdražuje i uznemiruje narod*“.³³ U 14. broju također dolazi do spominjanja *Legine* škole, te urednici tvrde kako je cilj tih škola: „...*da se našu dječicu otudji Bogu i narodu*...“ samim time što ih odgajaju u „*lažiliberalnom talijanskom duhu*“.³⁴ U 22. broju iz iste godine, opisuje se koji je zapravo zadatak učiteljica *Lege Nazionale*. Njihov zaključak se kao i do sada svodi da *Legia nazionale* radi protiv Hrvata i njihove djece te da im je u cilju talijanizirati „*našu dječicu*“.³⁵

Razne (primorske) viesti

Razne viesti se kao i u prethodnom razdoblju odnose na kratke vijesti iz svakodnevnog života Istre, ostatka Hrvatske i svijeta. Kao i dosada i u ovoj rubrici se može osjetiti snažna želja za borbu za narodni jezik te ogorčenost prema onima koji se suprotstavljaju korištenju narodnog jezika. Tako u 8. broju iz 1900. godine u članku *Hrvatska propaganda u školi (!?)* se raspravlja o tome širi li se doista hrvatska propaganda u školama samo zbog toga jer u knjizi za prvi razred piše rečenica „*moja majka je Hrvatica i ja sam Hrvat*“.³⁶ Prema autoru članka ne radi se o propagandi već o istini, zbog toga jer se hrvatsku djecu ne može učiti kako su oni Talijani, iako se to u talijanskim školama i radi. Na kraju članka sarkastično zaključuju: „*Al da, to je u redu, jer je talijanska propaganda dozvoljena*.“³⁷ U brojnim člancima spominje se i *Đačko pripomoćno društvo u Pazinu* te se navodi popis donatora koji su omogućili daljnji rad društva. U 19. broju iz 1901. urednici pozivaju čitatelje da se i oni uključe u doniranje društva: „*Rodoljubi! Spominjajmo se pri vsaki priliki naše učešće se mladeži od katere je odvisna naša prihodnost*.“³⁸

U *Raznim viestima* mogu se također pronaći brojni natječaji za radna mjesta u školama. Tako npr. u 7. broju iz 1902. godine piše o otvaranju učiteljska mjesta za škole u Čepiću i

---

³³ *Naša sloga*, godina 34., broj 6., Pula, 5. 2. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Iz Ždrenja*, str. 3.

³⁴ *Isto*, god. 34., br. 14., Pula, 2. 4. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, „Legina“ škola u Sošićih*, str. 3.

³⁵ *Isto*, god. 34., br. 22., Pula, 28. 5. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Učiteljica (!?) naše djece*, str. 4.

³⁶ *Isto*, god. 31., br. 8., Pula, 22. 2. 1900., *Domaće i razne viesti, Hrvatska propaganda u školi (!?)*, str. 2.

³⁷ *Isto*.

³⁸ *Isto*, god. 32., br. 18., Pula, 1. 3. 1901., *Razne viesti, Dar „Dijačemu pripomoćnomu društvu v Pazinu“*, str. 4.

Gologorici.³⁹ Dok u 8. broju iz 1904. godine kako Družba sv. Ćirila i Metoda raspisuje natječaj za mjesto učitelja ili učiteljice u školi u Plavju (kotar Kopar) gdje se nastava održava na slovenskom jeziku.⁴⁰ Osim natječaja za radna mjesta, pojavljuju se i natječaji koji se raspisuju za stipendiranje učenika kao npr. u 29. broju iz 1904. u kojem piše kako je otvoren natječaj za tri učenika s kvarnerskih otoka koji mogu dobiti stipendiju u iznosu od 200 kruna.⁴¹

Franina i Jurina

Za razliku od prethodno analiziranog razdoblja (1870. – 1874.) gdje se pojavljuju i razgovori Luke Lukovića i Marka Markovića, u razdoblju od 1900. do 1904. javljaju se samo razgovori između dva izmišljena lika Franine i Jurine koji su komentirali suvremene i svakodnevne prilike pa između ostalog i temu školstva. Tako se u 82. broju 1900. godine u razgovoru komentira posjeta „lovranskog prežentanta od junti“ koji posjećuje škole, no kako tvrdi Franina „straši djecu“.⁴² U 56. broju iz 1901. godine komentira se stanje u pazinskoj gimnaziji „Na talijanskom jinažije va Pazine da imaju i jenega pol miša pol tića“, na kraju kratkog teksta se da iščitati kako se radi o osobi kojoj je materinji jezik i talijanski i hrvatski što nikako nije jasno Franini.⁴³ Prema Franini, može postojati samo jedan materinji jezik te da su „...otroka znemili i zmutili...“.⁴⁴

GLAVNE TEME

a. FINANCIJSKI PROBLEMI

Jedan od osnovnih problema koji se provlači kroz članke *Naše sloge* pogotovo u prvih pet godina izlaženja su novčani problemi koji zahvaćaju škole nakon što prelaze u ruke državne vlasti. Naime, škole su sve do 1869. bile u rukama crkve koje su financirale učitelje, školske prostorije, a između ostaloga i sami svećenici su djelovali kao učitelji i prenositelji znanja.⁴⁵

---

³⁹ *Naša sloga*, godina 33., broj 7., Pula, 24. 1. 1902., *Razne vesti*, str. 2 – 3.

⁴⁰ *Isto*, god. 35., br. 8., Pula, 25. 2. 1904., *Razne primorske vesti*, *Mjesto učitelja*, str. 4.

⁴¹ *Isto*, god. 35., br. 29., Pula, 21. 7. 1904., *Razne primorske vesti*, *Štipendije za kvarnerske otoke*, str. 4.

⁴² *Isto*, god. 31., br. 82., Pula, 30. 11. 1900., *Istarski razgovori*, *Franina i Jurina*, str. 2 – 3.

⁴³ *Isto*, god. 32., br. 56., Pula, 19. 7. 1901., *Istarski razgovori*, *Franina i Jurina*, str. 2.

⁴⁴ *Isto*.

⁴⁵ BRATULIĆ, Vjekoslav, *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*, Zagreb: Jadranski Institut Rijeka, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955., str. 10.

Nakon 1868. svećenici su mogli održavati nastavu samo ako bi za to dobili dozvolu od lokalne vlasti.⁴⁶ Takav način rada je otežavao i pronalazak adekvatnog kadra za rad budući da se često javljaju i vijesti o nedostatku učitelja u nekim školama.

Osim nedostatka školskog kadra, javlja se i nedostatak školskog inventara. Tako se u 3. broju iz 1872., kao što je već spomenuto, saznaje kako dolazi do sukoba između okolnih sela na Pazinštini zbog nedostatka školskih klupa. Zbog zatvaranja škole u Bermu, pazinska općina je željela prenijeti školski inventar u gologoričku školu čime su se oštro suprotstavili mještani Berma tvrdeći kako bi im taj školski inventar mogao zatrebati u budućnosti.

Osim nedostatka novca za školski inventar, javlja se i problem nedostatka novca za otvaranje škola na hrvatskom jeziku. Škola na talijanskom jeziku su bile financirane od strane *Pro patrie*⁴⁷ i kasnije *Lege Nazionale* koje su imale punu podršku u Pokrajinskom saboru. Problem je bio i „pravedna“ raspodjela proračuna na talijanske i slavenske škole. Prema urednicima *Naše sloge* proračun se trebao dijeliti prema broju stanovnika prema kojem bi onda slavenske škole dobivale veći dio u odnosu na talijanske. Kao nepravdu za neravnomjernu raspodjelu sredstava urednici krive članove Školskog vijeća koji su pretežito bili Talijani.⁴⁸

Jedan od važnijih problema koji se tiču financija jest i stipendiranje učenika. Godine 1874. dolazi do osnivanja *Bratovštine hrvatskih ljudi u Istri* koji su imali zadatak novčano pomagati hrvatske učenike u njihovom školovanju.⁴⁹ Iste godine iz članaka *Naše sloge* saznajemo kako je Carevinsko vijeće odlučilo dodijeliti stipendije siromašnim istarskim učenicima koji su pohađali pazinsku gimnaziju, ali je poslana i novčana pomoć obrtničkim školama. U drugom analiziranom razdoblju (1900. – 1904.) često se javljaju članci koji se odnose na *Đačko pripomoćno društvo* (utemeljeno 1899.). Zadatak tog društva bio je briga za učenike slabijeg imovinskog stanja, pa se između ostaloga čitatelje često poziva na doniranje novčanih sredstava društvu kako bi moglo nastaviti sa svojim radom. *Đačko pripomoćno društvo* je bila svojevrsna protuteža Zemaljskom odboru u Poreču koji je financirao učenike koji su pohađali talijanske škole s visokim stipendijama, dok su učenici hrvatskih škola ostajali bez

---

⁴⁶ MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I. (1797 – 1882), Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1991., str. 289.

⁴⁷ *Pro patria* je bila talijanska iredentistička udruga čiji je rad nastavila *Legia nazionale*.

⁴⁸ CETNAROWICZ, Antoni, str.89.

⁴⁹ ŠETIĆ, Nevio, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, Naša sloga 1870. – 1915.*, Zagreb: Dom i svijet, 2005., str. 66

stipendija.⁵⁰ Tako u 63. broju iz 1900. godine saznajemo kako je *Đačko pripomoćno društvo* podijelilo potpore za 81 učenika. Iz daljnjih članaka vezanih uz društvo saznajemo kojim iznosom novaca raspolaže društvo te se navodi popis osoba koje su donirale taj novac.

b. NACIONALNI PROBLEMI

Nakon otvaranja porečkog sabora za Istru 1861. zaoštava se sve više borba između Slavena i Talijana.⁵¹ Taj je sabor omogućio Talijanima da, iako su bili u manjini, odlučuju o važnim pitanjima te da upravljaju zemaljskim odborom, u svoju korist. Većinom su prijedlozi hrvatskih zastupnika bili odbijeni zbog toga jer su se odnosili na zaštitu nacionalnih prava. Godine 1869. donesen je *Zakon o školama*, a 1870. je promijenjeno nekoliko stavki. Taj je zakon označavao da pokrajinsko školsko vijeće ima pravo odlučiti o nastavnom jeziku. Naravno uvjet je da oni koji financiraju školu prihvate prijedlog pokrajinskog školskog vijeća.⁵² *Zakon* također nalaže kako djeca koja su napunila 6 godina do svoje 12. godine moraju pohađati nastavu. Iznimka se može napraviti jedino u slučajevima ako dijete zna pisati i računati, no pod uvjetom da će dijete nastaviti još dvije godine pohađati večernju nastavu.⁵³ Kao što je prije navedeno, Talijani su u potpunosti kontrolirali Zemaljski odbor u Poreču te su 1869. odlučili poslati općinama kako mnoge škole nisu zadovoljne nastavnim jezikom u školama. Posljedica toga je bila da je talijanski jezik uveden u mnoge hrvatske škole.

Osnovne škole	1864.	1871.
hrvatskih	64	33
slovenskih	20	20
talijanskih	58	71
mješovitih	3	20
njemačkih	2	2

Tablica 11. Podatci o broju škola iz godine 1864. i 1871.⁵⁴

Premuć talijanske buržoazije osjetila se na svim područjima života pa tako i u školstvu, tj. ta premoć se očitavala u širenju talijanskog jezika i u mjesta koja su u većini bila hrvatska ili

⁵⁰ DEMARIN, Mate, *Hrvatsko školstvo u Istri, Pregled razvoja 1818 – 1918*, Zagreb: Hrvatski školski muzej u Zagrebu, 1978., str. 84.

⁵¹ BRATULIĆ, Vjekoslav, str. 10.

⁵² BRATULIĆ, Vjekoslav, str. 11.

⁵³ *Naša sloga*, godina 1., broj 3., Trst, 1. 7. 1870., *Različite viesti, Zakon o polasku pučkih školah u Istriji*, str. 3.

⁵⁴ BRATULIĆ, Vjekoslav, str. 12.

slovenska.⁵⁵ Prema tablici očito je kako je broj talijanskih škola najviše porastao za trinaest, što bi značilo kako je politika sabora bila usmjerena protiv hrvatskih škola koje su smanjene za trideset jedan. Slovenske i njemačke osnovne škole u ovom razdoblju nemaju promjena. U Austriji je 1867. uvedena pokrajinska autonomija i samim time njemačke osnovne škole nisu bile obavezne za one koji ih nisu željeli pohađati, zbog toga ne dolazi do promjena u broju njemačkih škola.⁵⁶

Prema istraživanjima akademika Dragovana Šepića, Talijani su bili gospodarski mnogo jači i više su bili koncentrirani u gradovima za razliku od Hrvata i Slovenaca. Također je bitno napomenuti kako su predstavljali većinu u Zemaljskom odboru (*tal. Giunta provinciale*) što im je automatski omogućilo povoljnije uvjete za talijanizaciju Istre.⁵⁷ Talijanizacija se najviše može očitati u radu *Lege nazionale*, a ranije i *Pro Patrie* u otvaranju talijanskih škola. Iz članaka *Naše sloge* mogu se iščitati i pogrdni nazivi kao npr. *ščavo* za pripadnike slovenske i hrvatske narodnosti te *šarenaši* za pripadnike talijanske narodnosti. Dolazi do sukoba između naroda koji žive na istom prostoru zbog različitih gledišta na svakodnevne probleme. Ironija prema pripadnicima talijanske narodnosti da se iščitati i u tekstovima *Franine i Jurine*. U početku izlaženja *Naše sloge* urednici nisu napadali Talijane zbog toga jer se većinom radilo o svećenicima u nacionalno miješanim područjima koji nisu željeli stati na ničiju stranu. No, kasnije dolazi do sve veće borbenosti u člancima koji potiču seljake na gospodarski i prosvjetni razvoj, ali i nacionalno osvješćivanje.⁵⁸ To nacionalno osvješćivanje željelo se ostvariti kroz članke *Naše sloge* koji su bili namijenjeni istarskom seljaku sa različitim vijestima, ali i savjetima što se tiču poljoprivrede. Ti članci bi nerijetko iskazivali jasan stav njihovih autora – nezadovoljstvo položajem Hrvata u odnosu na Talijane. Nezadovoljstvo se očitavalo najviše zbog nejednakih prava u svim aspektima života. Također iz članaka *Naše sloge* da se iščitati kako je Talijanima u cilju preuzimanje upravljanja javnim životom u svoje ruke, iako su u odnosu na Hrvate i Slovence u manjini.

Osim borbi za otvaranje hrvatskih škola, u obrađenom razdoblju od 1900. do 1904. javljaju se i razni članci koji se tiču otvaranja rumunjske škole u Šušnjevići. Već 1900. se pojavljuju članci pod naslovom „*Rumunjska škola*“ u kojoj se ukratko objašnjava kako bi se radilo o

---

⁵⁵ ŠEPIĆ, Dragovan, *Hrvatski pokret u Istri u XIX. i na početku XX. stoljeća*, Račice: Reprezent, 2004., str. 65.

⁵⁶ MILANOVIĆ, Božo, *Istra u dvadesetom stoljeću*, knjiga I., *Pod Austrijom i Italijom*, Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1992., str 25.

⁵⁷ ŠEPIĆ, Dragovan, str. 102. – 103.

⁵⁸ ŠEPIĆ, Dragovan, str. 96.

pučkoj školi s rumunjskim jezikom kao glavnim i s njemačkim kao izbornim.⁵⁹ U članku „Komisija za školu u Sušnjevići“ iz 35. broja iz 1902. godine saznajemo kako je pokrajinski odbor sastavio komisiju kako bi se utvrdio broj zainteresiranih za otvaranje rumunjske škole. Od 50 okupljenih, samo jedna osoba iz Jasenovika je zahtijevala da se otvori škola na rumunjskom jeziku, dok su svi ostali zahtijevali nastavu na hrvatskom jeziku. U daljnjem članku urednici navode: „Odaslanikom zemaljsko odbora nije to bilo po volji, te upitali prisutno ljudstvo, zar ne govore i u obiteljima sa svojom djecom rumunjski. Ne, odgovoriše oni, nego hrvatski“.⁶⁰ Iz članka „Za rumunjsku školu“ iz 8. broja iz 1903. godine doznajemo kako se roditelji protive ideji otvaranja rumunjske škole te žele da njihova djeca pohađaju hrvatsku pučku školu, dok Zemaljski odbor želi otvoriti ili talijansku ili rumunjsku školu. Iz članaka posvećenih otvaranju rumunjske škole, autori *Naše sloge* zaključuju kako je Zemaljskom odboru bilo u cilju podržati „rumunjsku enklavu“ u mjestima ispod Učke. Navode također kako se te stanovnici tih mjesta izjašnjavaju kao Hrvati te da pričaju istrorumunjskim samo ako žele da ih se ne razumije u njihovom govoru. Iz razgovora koje sam vodila sa starijim stanovnicima Sušnjevice doznala sam da se u obiteljima pričalo „ćiribirski“, a hrvatski isključivo u školi kada je bila otvorena. Može se zaključiti kako su autori teksta željeli manipulirati danim informacijama u člancima samo kako bi dokazali svoje ideje.

c. ZNAČAJ DRUŠTVA SV. ĆIRILA I METODA

Društvo sv. Ćirila i Metoda za Istru osnovano je 1893. godine u Puli s ciljem razvitka slavenskog, tj. hrvatskog i slovenskog školstva u Istri za vrijeme stalne borbe s talijanskim političkim predstavnicima u pokrajinskim institucijama oko škola na narodnom jeziku ili kako se navodi u člancima *Naše sloge* oko pučkih i srednjih škola.

Godine 1891. u Trstu osnovana je udruga *Lege nazionale* koja se svojim radom nastavlja na udrugu *Pro Patria* (1886. - 1890.). Glavni zadatak *Lege nazionale* bio je otvaranje talijanskih škola po Istri te promicanje talijanskog jezika i kulture pogotovo na pograničnim prostorima s nacionalno miješanim stanovništvom. Pripadnici *Lege nazionale* su tvrdili kako im nije u cilju zanemarivati nacionalna prava Hrvata i Slovenaca iako su narodnjaci, pripadnici Hrvatsko – slovenske narodne stranke, rad te udruge doživljavali kao napad na njihova prava za izjašnjavanje narodnosti. Kako navodi Mate Demarin radilo se o „*školama*

---

⁵⁹ *Naša sloga*, godina 31., broj 52., Pula, 17. 8. 1900., *Iz istarskog krnj-sabora, Rumunjska škola*, str. 1.

⁶⁰ *Isto*, god. 33., br. 35., Pula, 5. 5. 1902., *Komisija za školu u Sušnjevići*, str. 1.

za odnarođivanje hrvatske djece“.⁶¹ Dolazi do osnivanja brojnih škola koje su bile pod pokroviteljstvom *Lege* kao npr. u Humu, Labincima, Rapcu, Sošićima, Banjolama, Raklju, Livadama i brojne druge.⁶² *Lega nazionale* je imala snažnu podršku u Pokrajinskom saboru, kao što je već prije spomenuto zbog prevlasti Talijana i njihovih zahtjeva koji su omogućavali i novčanu pomoć *Legi* za njezin daljnji rad. U 3. broju *Naše sloge* iz 1900. izdat je članak pod naslovom „O djelovanju zlosretne *Lega Nazionale*“ gdje se navode škole koje su financijski potpomognute od strane udruge, ali i također se naglašava kako „...neumorno radi zlosretna *Lega* za odnarođenje naše djece u Primorju...“.⁶³ Iz članka se da iščitati kakav je bio stav narodnjaka i osoba koje su pisale članke za list *Naša sloga*, te se traži da ljudi sa istim razmišljanjem kao i oni pripomognu *Društvu Sv. Ćirila i Metoda* koji bi financirao hrvatske škole.

Kako bi uzvratili „udarac“ zadan od udruge *Lega nazionale*, narodnjaci su odlučili, kao što je već prethodno spomenuto, 1893. godine osnovati *Društvo Sv. Ćirila i Metoda* koji je zapravo imao jednaku ulogu kao i *Lega nazionale* samo što je zastupalo razvitak narodnog tj. hrvatskog i slovenskog jezika. Radilo se na otvaranju hrvatskih škola u Istri, no kako su vlasti većinom bile protalijanski orijentirane, otvaranje hrvatskih škola je teklo mnogo sporije nego otvaranje talijanskih. Kao što se može vidjeti na primjeru *Lege*, tako i *Društvo Sv. Ćirila i Metoda* sakuplja novčane donacije koje bi pripomogle otvaranju škola, ali i stipendiranju učenika za daljnje školovanje. U skoro svakom broju *Naše sloge* (u analiziranom razdoblju 1900. – 1904.) mogu se pronaći članci vezani uz djelovanje *Društva* na prostoru Istre. Autori članaka *Naše sloge* pozivaju čitatelje da pridonesu *Društvu* kako bi omogućili njihov daljnji rad, ali i kako bi mogli novčano pomoći učenicima. Kroz analizirana razdoblja pojavljuju se brojni članci u kojima se poimenično zahvaljuje ljudima koji su donirali novac. Tako se u 51. broju iz 1904. da iščitati kako je *Društvo Sv. Ćirila i Metoda* uručilo božićnice svojim učenicima u Puli, točnije Šijani. U članku saznajemo kako je dr. Ivan Zuccon „obodrio je

---

⁶¹ DEMARIN, Mate, str. 62.

⁶² CUKROV, Ante, *Između obrazovanja i denacionalizacije, Lega Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Pula: Histria Croatica C. A. S. H., 2001., str. 161. – 169.

⁶³ *Naša sloga*, godina 31., broj 3., Pula, 18. 1. 1900., *Domaće i razne viesti, O djelovanju zlosretne Lega Nazionale*, str. 3.

*majke i oce našega roda i jezika, da ne puste da im se njihov porod izgubi, ne padne u more tudjinštine, da se ne izrodi njihovom jeziku i mlieku...“.*⁶⁴

d. PAZINSKA GIMNAZIJA

Zbog nedostatka škola na hrvatskom jeziku uočljiv je nedostatak obrazovanih ljudi u Istri.⁶⁵ Od 1836. do 1890. nastava u Pazinskoj gimnaziji se odvijala na njemačkom jeziku. Osobe koje su željele pohađati nastavu na hrvatskom jeziku trebale su otići u Rijeku ili Senj. Godine 1874. u *Našoj slozi* se pojavljuje popis osoba između kojih se navode Matko Laginja, Frane Mandić, Fran Volarić, Ivan Rabar, Ivo Karabaić, Anton Korlević i ostali, koji su se željeli izboriti za hrvatsku gimnaziju u Pazinu.⁶⁶ Iste godine u 10. broju pojavljuje se samostalni članak naslovljen „*Pazinska gimnazija*“ u kojem se raspravlja o poteškoćama s kojima se susreću učenici koji nakon osnovnih škola, koje su većinom bile na talijanskom jeziku, žele nastaviti svoje školovanje u pazinskoj gimnaziji, ali ne poznaju njemački jezik.⁶⁷ Kao rješenje tog problema predstavlja se pripravnicička škola u Pazinu koju bi pohađala djeca koja žele nastaviti sa školovanjem. Ta pripravnicička škola omogućila bi im učenje njemačkog jezika. No, uzrokovala je nezadovoljstvo kod Talijana jer su oni smatrali kako će to dovesti do uvođenja njemačkog jezika i u osnovne škole.

U novinama se navodi kako bez obzira na svoju brojnost Slaveni nemaju škola na svom materinjem jeziku. Zanimljiv je i dopis naslovljen „*Hrvatska pazinska gimnazija*“ u kojem se prvi put postavlja pitanje o hrvatskoj gimnaziji u Pazinu Uz stav autora kako *Šarenjaci* tj. talijanaši nikad ne bi podržali tu ideju, pogotovo zbog svih osnovnih škola u kojima se nastava odvija na talijanskom jeziku.⁶⁸ U 18. broju iz 1874. godine u članku naslovljenom „*Pazinska gimnazija*“ prvi put se spominje statistika učenika, tako vidimo da 1874. godine gimnaziju pohađa šezdeset učenika: „...3 Niemca, 44 Talijana, a 13 Hrvatah...“.⁶⁹ U narednoj školskoj godini uz dosadašnja četiri razreda gimnazije otvorit će se i peti razred. U mnogim dopisima iz Pazinšćine su se osvrtni na gimnaziju i komentirali kako cit. „*Talijanski*

---

⁶⁴ *Naša sloga*, godina 35., broj 51., Pula, 22. 12. 1904., *Istarski sabor, Božićnica za djecu hrvatske škole u Puli (Šijana)*, str. 1 – 2.

⁶⁵ ČOP, Milivoj, *Carsko – kraljevska velika državna gimnazija u Pazinu od 1899. do 1918. godine* u *Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999., str. 80.

⁶⁶ *Naša sloga*, godina 5., broj 1., Trst, 1. 1. 1874., *Hrvatskom narodu po Istri i Otocih*, str. 1 – 2.

⁶⁷ *Isto*, god. 5., br. 10., Trst, 16. 5. 1874., *Pazinska gimnazija*, str. 1 – 2.

⁶⁸ *Isto*, god. 5., br. 14., Trst, 16. 7. 1874., *Dopisi, Iz srednje Istre, Hrvatska pazinska gimnazija*, str. 2 – 3.

⁶⁹ *Isto*, god. 5., br. 18., Trst, 16. 9. 1874., *Pazinska gimnazija*, str. 3.

se predava u talijanskom jeziku, jer je obligatan samo za Talijane, pak zašto se nebi predavao i hrvatski jezik u hrvatskom buduć obligatan samo za Hrvate? Ili zar nemamo knjigah?“.⁷⁰ U 22. broju iste godine ponovno se spominje broj upisanih đaka u pazinskoj gimnaziji koji iznosi dvadeset i tri.

Godine 1890. njemačka gimnazija se seli u Pulu te Pazin ostaje bez gimnazije u razdoblju od 1890. do 1899.⁷¹ Od 1899. godine u Pazinu postoje dvije gimnazije: hrvatska i talijanska gimnazija. Talijansku gimnaziju nazivaju još i „*prkos gimnazijom*“ budući da je ona otvorena nakon one hrvatske.⁷² Iste godine osnovano je i *Đačko pripomoćno društvo* kojem je zadatak bio prikupljanje sredstava školarcima kojima su ta sredstva bila potrebna. Brinuli su se o potpori za smještaj, knjige i odjeću.⁷³ Tako u analiziranom razdoblju od 1900. do 1904. godine pronalazimo brojne članke koji se tiču donacija prema *Društvu* i kako ono raspoređuje taj novac o čemu je već bilo riječi ranije u radu. U 1. broju iz 1900. godine saznajemo kako će se održati prosvjed protiv otvaranja talijanske realne gimnazije u Pazinu.⁷⁴ U 8. broju iz 1900. godine autori članka nam opisuju od kakve je važnosti državna gimnazija na hrvatskom jeziku u Pazinu tj. navode: „*Neobična radost zavlada je prostorom ciele pokrajine, i sa svih njezinih strana navrnulo je tamo roditelja ... da upišu u taj zavod prosvjete svoje miljenice, da jih izruče na uzgoj i poduku...*“.⁷⁵ Prema urednicima *Naše sloge* godine 1899. u hrvatsku gimnaziju upisalo se 102 učenika (kao što se može vidjeti u tablici), dok je talijansku gimnaziju upisalo 95 učenika.⁷⁶ Godine 1902. u broju 56. saznajemo kako je na kraju školske godine 1901./1902. ocijenjeno 139 učenika te kako navode urednici „*112 Hrvata, 26 Slovenaca, 1 Čeh*“.⁷⁷ Godine 1903. u broju 30. saznajemo da hrvatsku gimnaziju pohađa 172

---

⁷⁰ *Naša sloga*, godina 5., broj 20., Trst, 16. 10. 1874., *Dopisi, Iz Pazinščine*, str. 3.

⁷¹ LABINJAN, Galiano, *Gimnazija u Pazinu s nastavom na njemačkom jeziku (1836. – 1890.) u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999., str. 528.

⁷² STRČIĆ, Petar, *Deset značajki povijesti Istre s Pazinom u drugoj polovini 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999., str. 25.

⁷³ ŠTOKOVIĆ, Alojz, *Đačko pripomoćno društvo, Najbitnija udruga pri ustrojavanju Hrvatske gimnazije u Pazinu u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999., str. 405.

⁷⁴ *Naša sloga*, godina 31., broj 1., Pula, 4. 1. 1900., *Domaće i razne vesti, Prosvjed proti ustrojenja talijanske realne gimnazije u Pazinu*, str. 3.

⁷⁵ *Isto*, god. 31., br. 8., Pula, 22. 2. 1900., *Domaće i razne vesti, Svršetak prvoga polugodišta na državnoj gimnaziji sa hrvatskim naukovnim jezikom u Pazinu*, str. 2.

⁷⁶ *Isto*, god. 31., br. 43., Pula, 17. 7. 1900., *Razne vesti, Gimnazije u Pazinu*, str. 3.

⁷⁷ *Isto*, god. 33., br. 56., Pula, 21. 7. 1902., *Pogled po Primorju, Pazinski kotar*, str. 4.

učenika (u tablici je navedeno 171) od kojih „124 Hrvata, 29 Slovenaca i 1 Čeh“.⁷⁸ Iste godine talijansku gimnaziju u Pazinu pohađa 158 učenika dok je u tablici je navedeno 154. U 40. broju iz 1903. saznajemo kako dolazi do sukoba između talijanskih i hrvatskih đaka. Kako navode urednici *Naše sloge* talijanski đaci su se zalagali za ukidanje hrvatske gimnazije u Pazinu te su kroz pjesme nazivali stanovnike hrvatske narodnosti „šćavima“, također su vikali „*Evviva Pisino italianissima*“. No, kako navode urednici, stanovnici su im uzvratili uzvicima poput „*Živio hrvatski Pazin! Živila Hrvatska!*“.⁷⁹ U 31. Dakle, povećanjem broja djece dolazi do izraženijih nacionalnih sukoba. U broju iz 1904. saznajemo kako hrvatsku gimnaziju pohađa 180 učenika dok je u tablici je navedeno 178.⁸⁰

Školska godina	Broj učenika	
	Na početku školske godine	Na kraju školske godine
1899./1900.	102	85
1900./1901.	143	122
1902./1903.	171	154
1903./1904.	178	164

Tablica 12. Podatci o broju učenika pazinske gimnazije u razdoblju 1899./1900. i 1903./1904.⁸¹

ZAKLJUČAK

Prema broju zabilježenih članaka u *Našoj slozi* mogu zaključiti da je školstvo veoma raširena tema koja se pojavljuje u različitim dijelovima novina. Većinom se svi članci svode na pitanje zbog čega djeca moraju učiti talijanski u školama, a ne svoj materinji jezik kada se prema statistikama vidi kako je broj Slavena tj. Hrvata i Slovenca veći u odnosu na broj Talijana u Istri, neadekvatni prostor i veliki broj učenika koji želi pohađati nastavu te slabo kvalificirani učitelji.

Problem se javlja i nakon sekularizacije školstva kada u člancima možemo pronaći informacije o zatvaranju pojedinih škola. Prije je svako selo imalo školu, jer se

⁷⁸ *Naša sloga*, godina 34., broj 30., Pula, 23. 7. 1903., *Pazinske gimnazije*, str.

⁷⁹ *Isto*, god. 34., br. 40., Pula, ?? .10.1903., *Pogled po Primorju, Pazinski kotar, Izazivanje talijanskih djaka u Pazinu*, str. 3.

⁸⁰ *Isto*, god. 35., br. 31., Pula, 4.8.1904., *Razne primorske viesti, Program c. k. velike državne gimnazije*, str. 3.

⁸¹ ČOP, Milivoj, str. 91.

podrazumijevalo kako je svećenik taj koji obrazuje djecu, a sada se javlja i problem udaljenosti do najbliže škole koju su djeca mogla pohađati. Tako u člancima većinom pronalazimo informacije kako su uvjeti za školovanje, dok su svećenici vodili obrazovanje djece, bili u puno boljem položaju nego nakon sekularizacije školstva. Takvo mišljenje odražava pogled istarskih narodnjaka koji su pisali članke za *Našu slogu* (između ostalih i biskupa Juraja Dobrile). Za razliku od članaka iz prvih pet godina izlaženja (1870. – 1874.) koji su prepuni podataka o manjku adekvatnih prostora, učitelja te financijskih poteškoća, u drugom analiziranom razdoblju (1900. – 1904.) takvi problemi se ne javljaju često. Mogući razlog tome je djelovanje *Društva Sv. Ćirila i Metoda* za hrvatske škole od 1893. godine koje si je zadalo zadatak otvaranja škola na hrvatskom jeziku, ali i financijskih donacija.

Ovo razdoblje je obilježeno stalnim borbama između Slavena i Talijana što se velikim dijelom manifestiralo u školstvu kao npr. nemogućnost poučavanja djece na hrvatskom ili slovenskom jeziku. Ta borba je pobudila među istarskim pukom želju da se izbore za uvođenje svog narodnog jezika u škole i upravu. Jedna od zadaća *Naše sloge* je bila buđenje nacionalne svijesti. Većina članaka je negativno gledala na talijanske škole i Talijane u Istri, čak ih nazivaju pogrđnim imenom „šarenaši“, no ni Talijani ne bi ostajali dužni sa pogrđnim nazivima prema slavenskom stanovništvu kao npr. „ščavi“ što u prijevodu znači robovi.

Budući da se list *Naša sloga* razvija u razdoblju kada je pitanje formiranja jedne nacije veoma bitno, ne čudi stav urednika prema pripadnicima druge narodnosti, u ovom slučaju talijanske narodnosti. Iz pročitanih članaka teško je zaključiti kakvo je zapravo bilo stanje u školstvu na području Istre u analiziranim razdobljima zbog toga jer bi za cjelovitiju sliku bila potrebna analiza i nekog talijanskog lista koji se bavio jednakom problematikom. Stavovi urednika koji su izneseni u člancima su pretežito isključivi te se ne može zaključiti pružaju li nam ti njihovi stavovi pravu sliku stanja u školama, ili jednostavno žele probuditi nacionalnu svijest u stanovnicima Istre i otoka.

LITERATURA

1. BRATULIĆ, Vjekoslav, *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*, Zagreb: Jadranski Institut Rijeka, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955.
2. CETNAROWICZ, Antoni, *Narodni preporod u Istri (1860 – 1907)*, Zagreb: Srednja Europa, 2014.
3. CUKROV, Ante, *Između obrazovanja i denacionalizacije, Lega Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Pula: Histria Croatica C. A. S. H., 2001.
4. ČOP, Milivoj, *Carsko – kraljevska velika državna gimnazija u Pazinu od 1899. do 1918. godine u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999.
5. DEMARIN, Mate, *Hrvatsko školstvo u Istri, Pregled razvoja 1818 – 1918*, Zagreb: Hrvatski školski muzej u Zagrebu, 1978.
6. LABINJAN, Galiano, *Gimnazija u Pazinu s nastavom na njemačkom jeziku (1836. – 1890.) u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999.
7. MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga I. (1797 – 1882), Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1991.
8. MILANOVIĆ, Božo, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II. (1882 - 1947), Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1973.
9. MILANOVIĆ, Božo, *Istra u dvadesetom stoljeću*, knjiga I., *Pod Austrijom i Italijom*, Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1992.
10. STRČIĆ, Petar, *Deset značajki povijesti Istre s Pazinom u drugoj polovini 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999.
11. ŠEPIĆ, Dragovan, *Hrvatski pokret u Istri u XIX. i na početku XX. stoljeća*, Račice: Reprezent, 2004.
12. ŠETIĆ, Nevio, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, Naša sloga 1870. – 1915.*, Zagreb: Dom i svijet, 2005.
13. ŠTOKOVIĆ, Alojz, *Đačko pripomoćno društvo, Najbitnija udruga pri ustrojavanju Hrvatske gimnazije u Pazinu u Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 1999.

PERIODIKA

1. *Naša sloga*, godina 1., broj 3., Trst, 1. 7. 1870., *Različite vesti, Zakon o polasku pučkih školah u Istriji*
2. *Naša sloga*, godina 1., broj 6., Trst, 16. 8. 1870., *Različite vesti, Pomorska škola u Bakru*
3. *Naša sloga*, godina 1., broj 13., Trst, 1. 12. 1870., *Različite vesti, Škole opetovnice za Istru*
4. *Naša sloga*, godina 2., broj 9., Trst, 1. 5. 1871., *Dopisi, Iz južne Istre*
5. *Naša sloga*, godina 2., broj 12., Trst, 16. 6. 1871., *Različite vesti, Učiteljska skupščina*
6. *Naša sloga*, godina 2., broj 23., Trst, 1. 12. 1871., *Dopisi, Sa otoka Cresca*
7. *Naša sloga*, godina 2., broj 24., Trst, 16. 12. 1871., *Dopisi, Sa podnožja Učke u novembru*
8. *Naša sloga*, godina 3., broj 3., Trst, 1. 2. 1872., *Dopisi, Iz Pazinščine*
9. *Naša sloga*, godina 3., broj 5., Trst, 1. 3. 1872., *Dopisi, U Pleščih početkom siječnja*
10. *Naša sloga*, godina 3., broj 16., Trst, 16. 8. 1872., *Istarski razgovori, Luka Luković i Marko Marković*
11. *Naša sloga*, godina 3., broj 23., Trst, 1. 12. 1872., *Dopisi, Iz Pazinščine*
12. *Naša sloga*, godina 4., broj 3., Trst, 1. 2. 1873., *Dopisi, Iz Istre*
13. *Naša sloga*, godina 4., broj 9., Trst, 1. 5. 1873., *Različite vesti*
14. *Naša sloga*, godina 4., broj 11., Trst, 1. 6. 1873., *Različite vesti, Iz Tinjana u Istri*
15. *Naša sloga*, godina 4., broj 15., Trst, 1. 8. 1873., *Različite vesti, Istarske škole i njemački jezik*
16. *Naša sloga*, godina 4., broj 16., Trst, 16. 8. 1873., *Dopisi, Odkud otud, u kolovožu*
17. *Naša sloga*, godina 4., broj 22., Trst, 16. 11. 1873., *Različite vesti, Poljodjelska škola za Istru*
18. *Naša sloga*, godina 4., broj 22., Trst, 16. 11. 1870., *Različite vesti, Koparska i pazinska gimnazija i štipendije*
19. *Naša sloga*, godina 4., broj 4., Trst, 16. 2. 1873., *Različite vesti, Doznajemo iz Moščenicah*
20. *Naša sloga*, godina 4., broj 23., Trst, 1. 12. 1873., *Dopisi, U Trstu*
21. *Naša sloga*, godina 5., broj 1., Trst, 1. 1. 1874., *Hrvatskom narodu po Istri i Otocih*
22. *Naša sloga*, godina 5., broj 7., Trst, 1. 4. 1874., *Dopisi, Iz Dalmacije*

23. *Naša sloga*, godina 5., broj 8., Trst, 16. 4. 1874., *Različite vesti, Poljodjelska škola u Istri*
24. *Naša sloga*, godina 5., broj 10., Trst, 16. 5. 1874., *Pazinska gimnazija*
25. *Naša sloga*, godina 5., broj 14., Trst, 16. 7. 1874., *Dopisi, Iz srednje Istre, Hrvatska pazinska gimnazija*
26. *Naša sloga*, godina 5., broj 18., Trst, 16. 9. 1874., *Pazinska gimnazija*
27. *Naša sloga*, godina 5., broj 20., Trst, 16. 10. 1874., *Dopisi, Iz Pazinščine*
28. *Naša sloga*, god. 5., br. 24., Trst, 16.12.1874., *Istarski razgovori, Franina i Jurina*
29. *Naša sloga*, godina 31., broj 1., Pula, 4. 1. 1900., *Domaće i razne vesti, Prosvjed proti ustrojenja talijanske realne gimnazije u Pazinu*
30. *Naša sloga*, godina 31., broj 3., Pula, 18. 1. 1900., *Domaće i razne vesti, O djelovanju zlosretne Lega Nazionale*
31. *Naša sloga*, godina 31., broj 5., Pula, 1. 2. 1900., *Dopisi, Unije kod Lošinja*
32. *Naša sloga*, godina 31., broj 8., Pula, 22. 2. 1900., *Domaće i razne vesti, Hrvatska propaganda u školi (!?)*
33. *Naša sloga*, godina 31., broj 8., Pula, 22. 2. 1900., *Domaće i razne vesti, Svršetak prvoga polugodišta na državnoj gimnaziji sa hrvatskim naukovnim jezikom u Pazinu*
34. *Naša sloga*, godina 31., broj 43., Pula, 17. 7. 1900., *Razne vesti, Gimnazije u Pazinu*
35. *Naša sloga*, godina 31., broj 52., Pula, 17. 8. 1900., *Iz istarskog krnj-sabora, Rumunjska škola*
36. *Naša sloga*, godina 31., broj 82., Pula, 30. 11. 1900., *Istarski razgovori, Franina i Jurina*
37. *Naša sloga*, godina 32., broj 18., Pula, 1. 3. 1901., *Razne vesti, Dar „Dijačemu pripomočnemu društvu v Pazinu“*
38. *Naša sloga*, godina 32., broj 19., Pula, 5. 3. 1901., *Dopisi, Iz Livada*
39. *Naša sloga*, godina 32., broj 32., Pula, 10. 4. 1901., *Dopisi, Labinština*
40. *Naša sloga*, godina 32., broj 52., Pula, 5. 7. 1901., *Dopisi, Maloselo*
41. *Naša sloga*, godina 32., broj 56., Pula, 19. 7. 1901., *Istarski razgovori, Franina i Jurina, str. 2.*
42. *Naša sloga*, godina 32., broj 100., Pula, 11. 12. 1901., *Dopisi, Oprtalj*
43. *Naša sloga*, godina 33., broj 7., Pula, 24. 1. 1902., *Razne vesti*
44. *Naša sloga*, godina 33., broj 35., Pula, 5. 5. 1902., *Komisija za školu u Sušnjevići*
45. *Naša sloga*, godina 33., broj 56., Pula, 21. 7. 1902., *Pogled po Primorju, Pazinski kotar*

46. *Naša sloga*, godina 34., broj 5., Pula, 29. 1. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Pomerska škola*
47. *Naša sloga*, godina 34., broj 6., Pula, 5. 2. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Iz Ždrenja*
48. *Naša sloga*, godina 34., broj 14., Pula, 2. 4. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, „Legina“ škola u Sošićih*
49. *Naša sloga*, godina 34., broj 22., Pula, 28. 5. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Učiteljica (!?) naše djece*
50. *Naša sloga*, godina 34., broj 27., Pula, 2. 7. 1903., *Pogled po Primorju, Puljsko – rovinjski kotar, Škola da se Bog smiluje!*
51. *Naša sloga*, godina 34., broj 30., Pula, 23. 7. 1903., *Pazinske gimnazije*
52. *Naša sloga*, godina 34., broj 40., Pula, ?? 10. 1903., *Pogled po Primorju, Pazinski kotar, Izazivanje talijanskih djaka u Pazinu*
53. *Naša sloga*, godina 35., broj 8., Pula, 25. 2. 1904., *Razne primorske vesti, Mjesto učitelja*
54. *Naša sloga*, godina 35., broj 29., Pula, 21. 7. 1904., *Razne primorske vesti, Štipendije za kvarnerske otoke*
55. *Naša sloga*, godina 35., broj 31., Pula, 4. 8. 1904., *Razne primorske vesti, Program c. k. velike državne gimnazije*
56. *Naša sloga*, godina 35., broj 51., Pula, 22. 12. 1904., *Istarski sabor, Božićnica za djecu hrvatske škole u Puli (Šijana)*